

Sitniewska, Roksana

"Inspiracje ludowe w literaturach słowiańskich XI-XXI wieku", red. Iwona Rzepnikowska, Toruń 2009 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 3, 165-168

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roksana Sitniewska

(Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu)

**„Inspiracje ludowe w literaturach słowiańskich
XI – XXI wieku”, red. Iwona Rzepnikowska, Wydawni-
ctwo Naukowe Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, ss. 271**

Trudno oprzeć się wrażeniu, że tradycje ludowe są przez literaturoznawców traktowane po macoszemu. Mimo że nie brakuje publikacji podejmujących problem wzajemnych wpływów folkloru i literatury pisemnej¹, wydaje się, że skomplikowany charakter tej relacji winien stać się przedmiotem badań filologów na zdecydowanie szerszą skalę. Warto sobie uświadomić, że inspiracje kulturą ludową nie ograniczają się jedynie do pełnienia funkcji atrakcyjnego sztafażu w zakresie świata przedstawionego, jego rekwizytów czy postaci. Nie muszą być sprzężone z tak zwaną „tematyką wiejską” czy służyć mniej lub bardziej wiernemu odmalowywaniu „lokalnego kolorytu”. Zbiorowa publikacja *Inspiracje ludowe w literaturach słowiańskich XI – XXI wieku* pod redakcją Iwony Rzepnikowskiej zdaje się potwierdzać, że folklor stanowi niewyczerpane źródło, z którego zaskakująco wielu twórców zwykło czerpać pełnymi garściami.

Na uwagę zasługuje nie tylko sama obecność, ale i wielopoziomowość ludowych reperkusji, które możemy odnaleźć w literaturze. Autorzy artykułów zawartych w niniejszym zbiorze zwracają uwagę między innymi na swoje „zapożyczenia” w zakresie wątków, motywów, układu fabularnego, a nawet gwary. Co charakterystyczne, podjęto badania nad tradycją słowiańską jako taką, co sytuuje nas w szerszym kontekście rozważań, nie ograniczających się jedynie do folkloru narodowego. Tym samym w *Inspiracjach ludowych...* mamy do czynienia z komparatystyką niejako dwupłaszczyznową, bo podejmującą

¹ J. Krzyżanowski, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1977;
R. Sulima, *Folklor i literatura. Szkice o kulturze i literaturze współczesnej*, Warszawa 1977.

także kwestię dwu literatur, polskiej i rosyjskiej, wyrosłych na wspólnym gruncie wielowiekowej słowiańskiej tradycji². Omawiany tom zaskakuje obranym porządkiem diachronicznym, jako że sięgano zarówno po teksty sprzed kilku wieków, jak i utwory najnowsze, i to w dodatku przynależące do literatury popularnej. Wobec tak „globalnego” podejścia do tematu, nieuchronnym jest przestanie na zasygnalizowaniu pewnych kwestii, które zadziwiają swoją różnorodnością (w artykułach raczej nie znajdziemy banalnych i wielokrotnie analizowanych przykładów literackich), jednakże – siłą rzeczy – wymagałyby dużo głębszej analizy w kontekście każdego dzieła z osobna. Tym samym możemy mówić o dodatkowym walorze tego typu publikacji, jakim jest zaprezentowanie pewnej grupy problemów badawczych wraz z korpusem tekstów literackich, co niewątpliwie skłoni czytających do pogłębionej refleksji już na poziomie własnych dociekań naukowych.

Jedną z ważniejszych konkluzji, jaka nasuwa się po przeczytaniu *Inspiracji ludowych w literaturach słowiańskich XI – XXI wieku*, jest fakt, iż w przypadku literatury pisanej i twórczości ustnej możemy mówić o obustronnych inspiracjach, a wręcz nieustannej koincydencji, która na przestrzeni wieków przybierała różne formy³. Taki stan rzeczy uległ zmianie dopiero w XIX wieku⁴. Epoka romantyzmu stanowi tu wyraźną cezurę, zarówno dzięki wytężonej pracy etnologów, jak i fascynacji ludowością, która przeniknęła do sztuki wysokiej. Co ciekawe, w literaturze dawniejszej inspiracje przekazami ustnymi pojawiały się często w utworach komicznych, służąc konwencji „świata na opak”⁵. Na gruncie polskim teksty czerpiące z folkloru „nastawione bywają na podobną intencję – głównie moralistyczną lub dydaktyczną, niepozbawioną jednak elementów natury komicznej”⁶ (mowa m.in. o *Facecjach polskich, Figlikach* czy fraszkach mieszczańskich). Niemniej adaptacje literackie ludowych wątków mogą posiadać bardzo różne punkty odniesienia: naśladować sytuację wykonawczą przynależną przekazom ustnym, wykorzystywać wzorzec fabularny bajki magicznej, reinterpretować tradycyjne obrzędy czy wreszcie wprowadzać do sztuki pisanej istoty znane z demonologii ludowej. Edyta Rudolf w artykule *Obecność słowiańskiego folkloru we współczesnej polskiej literaturze fantastycznej* zwraca również uwagę na nazwy czy imiona

² Redaktor tomu, Iwone Rzepnikowskiej, polsko-rosyjska komparatystyka wobec zagadnienia folkloru nie jest bynajmniej obca, o czym świadczy jej praca: *Rosyjska i polska bajka magiczna (AT 480) w kontekście kultury ludowej*, Toruń 2005.

³ Por. m.in. A. Szajkin, *Bajka a literatura w tradycji staroruskiej*, [w:] *Inspiracje ludowe w literaturach słowiańskich X – XXI wieku*, red. I. Rzepnikowska, Toruń 2009.

⁴ V. Wróblewska, *Literacki żywot ludowych nowel*, [w:] *ibidem*, s. 59.

⁵ A. Orłowska, *Motywy folklorystyczne w rosyjskim poemacie komicznym XVIII wieku*, [w:] *ibidem*, s. 41-56.

⁶ V. Wróblewska, *op. cit.*, s. 60.

własne zainspirowane nazwami autentycznymi lub stylizowanymi na autentyczne. Artystycznej interpretacji może podlegać również gwara, na co wskazuje Hanna Ratuszna, analizując wpływ folkloru góralskiego na twórczość pisarzy młodopolskich⁷.

Rodzajem przekazu ustnego, który zdaje się służyć literackiej trawestacji, jest z pewnością bajka magiczna⁸. Swoistym „zapożyczeniem” ulegają rozwiązania fabularne (proces inicjacji protagonisty, bazujący na szeregu prób, jakim musi sprostać etc.), typy bohaterów (donator, antagonist), a nawet formy narracji (na przykład stylizacja na ludowy skaz). Część badaczy zwraca również uwagę na reprezentantów ludowego bestiarium, którzy zostali zaadaptowani przez literaturę; mowa między innymi o skrztach, dziwożonach, rusałkach, topielcach, smokach, diabłach czy wampirach. O ile funkcjonowanie postaci rodem z podań wierzeniowych nie dziwi na gruncie literatury fantastycznej, o tyle występowanie ludowych istot demonicznych w twórczości Stefana Grabińskiego okazuje się dosyć zaskakujące. Adrian Mianecki analizuje mało znany dramat autora *Szalonego Pątnika* pod tytułem *Strzygoń*⁹, w którym dochodzi do konfrontacji światopoglądu tradycyjnego, ludowego, z wiarą chrześcijańską: mowa o chrzcie duszy Strzygonia, która weszła w ciało zmarłego i w ten sposób ukazała się Plebanowi¹⁰.

Na uwagę zasługują także rozważania nad literacką fascynacją ludową obrzędowością, której świadectwem jest cykl bajek Aleksego Remizowa czy *Rok Pański* Iwana Szmielowa. Tamara Milutina porusza zaś ciekawą kwestię tłumaczenia na inne języki utworów prezentujących specyficzną wizję świata, zrozumiałą w pełni tylko dla współuczestników danej kultury.

Dzięki omawianemu zbiorowi artykułów czytelnik ma okazję uświadomić sobie, że inspiracje folklorem słowiańskim nie ograniczają się do *Ballad i romansów* Adama Mickiewicza, sięgają przede wszystkim dużo wcześniejszych epok i nie są bynajmniej domeną jednego rodzaju czy gatunku literackiego. Wpływ tradycji oralnej może przejawiać się praktycznie na wszystkich poziomach struktury dzieła, co na każdym kroku potwierdza spora różnorodność analizowanych utworów – również pod względem sposobu nawiązywania do wzorców ludowych. Jedyne co można zarzucić *Inspiracjom ludowym w literaturach słowiańskich XI-XXI wieku* to fakt, iż mamy do czynienia z publikacją

⁷ H. Ratuszna, *Boginki, ludowe demony kobiece i ich dzieci. Kilka uwag o młodopolskiej fascynacji folklorem*, [w:] *ibidem*, s. 78-79.

⁸ Zob. też: J. Ługowska, *Ludowa bajka magiczna jako tworzywo literatury*, Wrocław 1981; J. Ługowska, *Tradycje i inscenizacje. Szkice literacko-folklorystyczne*, Wrocław 1999.

⁹ *Strzygoń* stanowi część trylogii dramatycznej *Zaduszki*.

¹⁰ A. Mianecki, *Folklor a fantastyka w trylogii dramatycznej „Zaduszki” Stefana Grabińskiego*, [w:] *Inspiracje ludowe...*, s. 149-153.

dwujęzyczną, co nieco utrudnia dokładne zapoznanie się z wszystkimi zawartymi w nich tekstami. Pomocne okazują się krótkie streszczenia (rosyjskie przy polskojęzycznych artykułach i polskie przy pracach w języku rosyjskim), niemniej zawierają one jedynie bardzo pobieżne informacje na temat treści prezentowanych rozpraw. Być może warto było pokusić się o pełny przekład.

Literatura

- *Inspiracje ludowe w literaturach słowiańskich XI-XXI wieku*, (red.) I. Rzepnikowska, Wydawnictwo Naukowe Mikołaja Kopernika, Toruń 2009.
- **Krzyżanowski Julian**, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965.
- **Ługowska Jolanta**, *Ludowa bajka magiczna jako tworzywo literatury*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- **Ługowska Jolanta**, *Tradycje i inscenizacje. Szkice literacko-folklorystyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
- **Rzepnikowska Iwona**, *Rosyjska i polska bajka magiczna (AT 480) w kontekście kultury ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- **Sulima Roch**, *Folklor i literatura. Szkice o kulturze i literaturze współczesnej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1977.